

Jarosław Jendrysko
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Rola Jednej Rosji na rosyjskiej scenie politycznej

Abstract: A role of United Russia party on the Russian political scene

A political success of Vladimir Putin on the Russian political scene has been lasting only because of his political background, in the form of United Russia party. Based on partnership relations between President and party were possible only in base of Russian party system evolution. A purpose of this article is to expose a role of United Russian party in process of formation leader party system and simultaneously paying attention on attitude of President in the face of political background. The most important factors, which have been influence on party system evolution, there were institutional changes.

Keywords: Russian party system, party of power, leader party, evolution, president

Wstęp

Fala demokratyzacji związana z rozpadem ZSRR przyniosła Rosji w latach dziewięćdziesiątych XX wieku wiele zmian w licznych dziedzinach życia. W odniesieniu do przeobrażeń polityczno-instytucjonalnych, najistotniejszych z punktu widzenia niniejszej pracy, najważniejszym aktem prawnym wprowadzającym całkiem nowy, jak dotąd nieznaną formę polityczną, była przyjęta w ogólnonarodowym referendum 12 grudnia 1993 roku Konstytucja Federacji Rosyjskiej¹. Ustawa zasadnicza z wyłącznie kosmetycznymi zmia-

---

¹ Konstytucja Rossijskiej Fiedieracji priniata na wsienarodnom gołosowanii 12 diekabria 1993 goda s poprawkami.

nami przetrwała do czasów współczesnych. Niewątpliwie do najważniejszych zasad wymienionego aktu prawnego należy trójpodział władzy, który odzwierciedlają instytucje Prezydenta, Rządu, dwuizbowego Parlamentu oraz sądów. Nie wprowadzono jednak regulacji zapewniających równowagę systemową pomiędzy wymienionymi instytucjami, co doprowadziło do zahamowania procesu demokratyzacji, a w późniejszych latach nawet do jej recesji.

Pełnię władzy na mocy konstytucji otrzymał Prezydent, posiadający całkowitą kontrolę nad rządem, decydujący o kształcie decyzyjnych elit politycznych w parlamencie, wywierający wpływ na najważniejsze w państwie organy sądowe. Oznacza to, że przez ponad dwie dekady w Rosji konsolidował się system, który od samego początku istnienia nie był zrównoważony instytucjonalnie, ani nie posiadał narzędzi wzajemnej kontroli poszczególnych organów władzy. W efekcie system partyjny nie był determinowany *stricte* międzypartyjną rywalizacją, ale raczej podziałem na zwolenników polityki prezydenta i jej przeciwników. Taki podział sceny politycznej sprzyjał utrwalaniu się modelu, w którym rzeczywisty wpływ na władzę miało wyłącznie ugrupowanie, które stanowiło bezpośrednie zaplecze polityczne prezydenta.

Należy jednak podkreślić, że odpowiednie rozwiązania instytucjonalne, obejmujące swym zakresem partie polityczne i ordynacje wyborcze, a także zmiana personalna na urządzie prezydenta, doprowadziły do ewolucji roli partii proprezydenckich w systemie władzy. Funkcjonujące w latach dziewięćdziesiątych partie władzy, do których zaliczyć można Demokratyczny Wybór Rosji, Nasz Dom — Rosję, Ruch „Jedność” oraz ruch Ojczyzna — Cała Rosja, istniały przede wszystkim w celu zapewnienia przeciwwagi dla przeważającej opozycji, a także w celu zagwarantowania sukcesu wyborczego Borysa Jelcyna². Z kolei momentem mającym najistotniejszy wpływ na ukształtowanie się systemu partii wodzowskiej było pojawienie się na scenie politycznej Władimira Putina. Doprowadziło ono bowiem do zmiany relacji na linii prezydent — partia.

Ugrupowania polityczne popierające głowę państwa przestały być, jak dotąd, jedynie narzędziem do wygrywania wyborów, stały się przede wszystkim partnerem, który w sposób permanentny wspiera politykę prezydenta. Naturalnie, dodać należy, że determinantami ewolucji systemu partyjnego były również wydarzenia z początku lat dziewięćdziesiątych (m.in. rozpad ZSRR, transformacja ustrojowa), specyfika systemowa Rosji (nadrzędna pozycja prezydenta, słabość parlamentu), rozwiązania prawne (ustawa o partiach politycznych, ordynacje wyborcze), jak również kultura polityczna,

---

² E. ZIELIŃSKI: *Współczesna Rosja. Studium polityczno-ustrojowe*. Warszawa 1995, s. 44.

która jako najmniej mierzalny czynnik mogła stanowić źródło politycznej apatii rosyjskich elit politycznych.

Celem postawionym w niniejszym opracowaniu będzie zatem ukazanie, w jaki sposób partia Jednej Rosji przyczyniła się do ewolucji systemu partii władzy do systemu partii wodzowskiej. Owe przeobrażenie dotyczy zarówno partii jako nowej organizacji politycznej o stabilnej strukturze i poglądach pokrywających się z kursem polityki prezydenta, jak i zmiany postawy głowy państwa wobec własnego zaplecza politycznego, które przestało pełnić funkcję środka pozwalającego osiągnąć sukces w kampanii wyborczej, a zastąpienie jej postrzeganiem partii jako partnera, który jest w stanie zapewnić długoletnie i stabilne rządy. Z punktu widzenia niniejszego opracowania istotne jest również położenie akcentu na czynnik instytucjonalny jako najważniejszy element, który pozwolił na przejście z systemu partii władzy do systemu partii wodzowskiej. Połączenie instytucji głowy państwa z posiadaną przez Jedną Rosję większością absolutną w parlamencie doprowadziło bowiem do monopolizacji sceny politycznej, przejawiającej się w objęciu pełnej kontroli nad wszystkimi najważniejszymi organami władzy państwowej.

Geneza partii wodzowskiej

Proces kształtowania się partii wodzowskiej nastąpił nieformalnie po wyborach parlamentarnych w 1999 roku oraz mianowaniu Władimira Putina na stanowisko premiera rządu. Wówczas to ugrupowania prorządowe uzyskały wysoki odsetek głosów, który pozwolił im na powołanie do życia Rady Konsultacyjnej, stanowiącej podwaliny dla konsolidacji środowisk prokremłowskich. Formalną cezurą przekształcenia rosyjskiego systemu partyjnego w model partii wodzowskiej były wygrane przez Jedną Rosję wybory parlamentarne w 2003 roku. Ówczesne zwycięstwo, patrząc z perspektywy lat, pozwoliło na pełną monopolizację aparatu państwa, przejawiającą się w pełnej kontroli wszystkich najważniejszych organów władzy.

Należy jednak podkreślić, że sukces Jednej Rosji nie jest pochodną wyłącznie dobrego rezultatu wyborczego. Możliwość kilkunastoletniego już dominowania sceny parlamentarnej wiąże się przede wszystkim ze zmianą roli, jaką zaczęło odgrywać nowe ugrupowanie proprezydenckie. W tym właśnie okresie nastąpiła ewolucja systemu partii władzy do systemu partii wodzowskiej, której istota polegała na zastąpieniu międzypartyjnej rywalizacji o miano ugrupowania proprezydenckiego ponadpartyjnym zjednoczeniem w tym samym celu (*sic!*). Za najważniejszy akt prawny, konstytuujący niejako przeobrażenie modelu systemu partyjnego w Rosji, uznać można uchwa-

loną w 2001 roku ustawę o partiach politycznych³. Zawarte w niej przepisy, dotyczące niektórych rozwiązań wyborczych, praktycznie wyeliminowały z możliwości kandydowania w wyborach partie regionalne i lokalne, a także wszelkie zrzeszenia gubernatorskie⁴. Rozwiązania instytucjonalne w zakresie systemu partyjnego w erze jelicynowskiej dawały możliwość stosunkowo łatwego tworzenia komitetów wyborczych i kandydowania. Dlatego też partie władzy tworzone były *ad hoc*, z myślą o zwycięstwie w nadchodzącej elekcji. Zazwyczaj trzonem danej formacji była grupa gubernatorów, otoczona wielością nierelevantnych organizacji politycznych różnego typu. Ich słabość strukturalna potęgowana była właściwie nieistniejącym programem politycznym, sprowadzającym się do pustych haseł szeroko rozumianej demokratyzacji — niosących idee bez pragmatycznego zaczepienia. Dlatego też rozwiązania zawarte w ustawie o partiach politycznych można było uznać za instytucjonalne zabezpieczenie przed fragmentaryzacją sceny politycznej o charakterze zarówno zewnętrznym, jako ograniczenie liczby podmiotów uzyskujących mandat wyborczy, jak i wewnętrznym, oznaczającym zapewnienie jedności strukturalnej już istniejących podmiotów.

Program polityczny oraz działalność Jednej Rosji

Niewątpliwie najważniejszą współcześnie partią Federacji Rosyjskiej jest Jedna Rosja, która wygrała rywalizację trzykrotnie w kolejnych wyborach (tj. w latach 2003, 2007, 2011) i ma spore szanse na kolejną reelekcję. By prawidłowo zdefiniować rolę, jaką partia odgrywa (lub powinna odgrywać) w rosyjskim systemie władzy, należy przeanalizować wielopłaszczyznowo jej działalność na przestrzeni lat, jak również przyjrzeć się podstawom programowym pod kątem instytucjonalnym, dającym między innymi odpowiedź na pytanie, jakie stanowisko zajmuje partia wobec urzędu prezydenta oraz polityki, którą prowadzi. Dlatego też, do analizy zawartości programowej w odniesieniu do przekształceń systemu politycznego niezbędne będzie posłużenie się trzema programami politycznymi, publikowanymi bezpośrednio przed wyborami parlamentarnymi. Analiza wskazanych dokumentów powinna pomóc w ukazaniu swoistego, ideologicznego zawieszenia rosyj-

³ Fiederalnyj zakon ot 11 ijułja 2001 g. N 95-F3 „O političeskich partijach” (s izmienenijami i dopołnienijami).

⁴ Konieczność utworzenia przez partie polityczne oddziałów terenowych w co najmniej połowie podmiotów federalnych. Z kolei ustawa „O podstawowych gwarancjach praw wyborczych i do uczestnictwa w referendum dla obywateli FR” wprowadziła system mieszany proporcjonalno-większościowy, wyeliminowała hegemoniczne partie gubernatorskie.

skiego aparatu władzy, które to nie pozwala na jakiegokolwiek reformy związane z funkcjonowaniem najważniejszych organów władzy.

W celu zapewnienia spójności i przejrzystości niniejszego opracowania, najważniejsze postulaty wyborcze programów politycznych przedstawione zostały w wersji zbiorczej, w której skład weszły dokumenty z lat 2003, 2007 i 2011⁵. Tym samym, w zakresie systemu politycznego, w programie Jednej Rosji postulowano:

- a) tworzenie rządu większości, motywowane brakiem odpowiedzialności władzy;
- b) rozwój systemu wielopartyjnego i stworzenie dla niego podstaw organizacyjnych i prawnych; rozwój współczesnego, wielopartyjnego systemu politycznego; polepszanie warunków politycznej konkurencji i rozwoju wewnątrzpartyjnej demokracji;
- c) uproszczenie wzajemnych relacji struktur władzy ustawodawczej i wykonawczej; efektywne zarządzanie państwem; podwyższenie jakości przedstawicielstwa narodowego;
- d) dostępność informacji o działalności organów władzy dla wszystkich obywateli; społeczne zaufanie do organów władzy;
- e) przeprowadzenie sumiennej reformy administracyjnej, ograniczającej liczbę urzędników państwowych; możliwość wpływania na prace organów; kontrolę obywatelską nad biurokacją;
- f) zniesienie barier nomenklatury i dostępność kariery w organach władzy dla wszystkich;
- g) utworzenie niezawisłych sądów i organów ochrony prawa; umocnienie systemu sędziowskiego;
- h) ochronę środków masowego przekazu przed strukturami komercyjnymi i organami władzy; jawność informacyjną władzy.

Gwoli uzupełnienia zaprezentowanego zestawienia, warto nadmienić jeszcze o kilku postulatach, które znalazły się w programie politycznym z 2007 roku. W zakresie zmian instytucjonalnych warte odnotowania jest powołanie do życia Izby Społecznej stojącej na straży praw i wolności obywatelskich⁶.

⁵ Ustaw Partii „Jedinaja Rossija” utwierdzien na I Sjezdzie partii s izmienenijami i dopolnienijami, wniesiennymi na II Sjezdzie 29 marta 2003 g.; Priedwybornaja programma utwierdziena 20 sientjabria 2003 goda na III Sjezdzie Wsierossijskoj politiceskoj Partii „Jedinstwo i otieczestwo” — „Jedinaja Rossija”; Priedwybornaja programma Wsierossijskoj politiceskoj Partii „Jedinaja Rossija” priniata VIII Sjezdom Wsierossijskoj politiceskoj Partii „Jedinaja Rossija” 1 oktiabria 2007 goda, g. Moskwa; Priedwybornaja programma Wsierossijskoj politiceskoj Partii „Jedinaja Rossija” na wyborach dieputatow Gosudarstwiennoj Dumy Fiedieralnogo Sobranija Rossijskoj Fiedieracyi szestogo sozywa, utwierzdiennaja XII Sjezdom Wsierossijskoj politiceskoj Partii „Jedinaja Rossija” 24 sientjabria 2011 g. (Programmnoje obraszczeniije partii „Jedinaja Rossija” k graždanam Rossii).

⁶ Obszczestwiennaja palata — prawdopodobnie odpowiednik Rzecznika Praw Obywatelskich. Zob. www.oprf.ru

Ważnym elementem wprowadzenia niniejszego programu wydaje się również „autodefinicja” Jednej Rosji jako partii będącej polityczną gwarancją ciągłości kursu polityki prezydenta i opracowanej przez niego strategii. Należy również wspomnieć o umieszczeniu we wprowadzeniu „Planu Putina”, czyli zbioru najważniejszych zadań, jakie urzędujący prezydent określił wówczas na najbliższe cztery lata.

Jak wynika z wymienionego zestawu najważniejszych postulatów wyborczych, Jedna Rosja nie była na przestrzeni kilkunastu lat zainteresowana jakimkolwiek przekształceniami organów władzy. Przeciwnie, propozycja rządu powoływanego przez większość parlamentarną oznaczała konsolidację sceny politycznej w jej ówczesnej formie. Pozostałe hasła dotyczyły zaś kwestii „okołosystemowych”, niezwiązanych bezpośrednio z funkcjonowaniem aparatu państwa. Świadczą o tym niewątpliwe hasła, dotyczące wprowadzenia pluralizmu politycznego, rozwoju system wielopartyjnego czy też zwiększenia poziomu konkurencyjności ugrupowań politycznych. Tego rodzaju slogany wyborcze mają wyłącznie charakter ogólnikowy, a więc brak im odniesienia do konkretnych propozycji reorganizacji najważniejszych organów władzy oraz ich wzajemnych relacji.

Kwestia odpowiedzialności politycznej była natomiast zgrabnie przeniesiona na barki szeroko rozumianej administracji i urzędników. Dowodzą tego między innymi postulaty wprowadzenia reformy administracyjnej, kontroli obywatelskiej nad biurokracją lub też zniesienia barier nomenklatury. Zabieg ten świadczy wprost o chęci rozmycia odpowiedzialności politycznej decydentów poprzez przeniesienie jej na „ogół”, rozumiany jako administracja, z jej całą zawartością zasobu ludzkiego.

W odniesieniu do propozycji przemian systemowych najważniejszym i jednocześnie najciekawszym punktem wszystkich programów politycznych Jednej Rosji (i nie tylko!) wydaje się postulat reformy systemu sądowniczego. Jest to swoisty ewenement, że od 1993 roku każda partia władzy, a następnie partia wodzowska, w swoim programie podkreślała potrzebę zmian w systemie prawa, a jak pokazała praktyka, żadna z nich nie zdecydowała się na ich wprowadzenie. Biorąc pod uwagę liczbę mankamentów rosyjskiego systemu sądowniczego, należałoby stwierdzić, że kwestia reformy jest w tym przypadku niezbędna.

Analizując treść programów politycznych Jednej Rosji na przestrzeni lat, nie można nie odnieść wrażenia, iż przybrała ona charakter recesyjny. Między rokiem 2003 a 2011 największa współcześnie partia Rosji nie zaproponowała żadnych nowych postulatów, dotyczących najważniejszych organów władzy. Dobitnymi przykładami mogą być komentarze rosyjskich politologów, dotyczące programu politycznego z 2011 roku: „Widzimy chaos, gdzie nikt o niczym nie jest przekonany: rządząca partia na pół roku do wyborów nie wie, jaki jest jej program i czyje interesy przyjdzie jej reprezen-

tować”⁷. Dopelnieniem przytoczonych słów może być wypowiedź opublikowana na łamach „Gazeta.ru” w artykule *Bomba próżniowa władzy*, w którym pisano: „Władza nie potrafiła wymyślić do wyborów nie tylko nowego programu, ale chociażby bardziej lub mniej świeżej idei”⁸. Cytowana wypowiedź jest więc pewną kwintesencją słabości programowej partii Jedna Rosja, a także braku jakichkolwiek pomysłów na zmiany.

By uzupełnić treści poszczególnych programów wyborczych, warto przytoczyć zbiór celów i zadań, jakie na przestrzeni lat stawiała przed sobą partia Jednej Rosji. Zostały one ujęte w statucie, uchwalonym na I zjeździe partii, który z późniejszymi zmianami obowiązuje do dnia dzisiejszego (tj. włącznie z XIV zjazdem z 5.10.2013 r.)⁹. Do grupy podstawowych celów, stawianych przez partię wodzowską, zaliczyć można:

- „— zapewnienie odpowiedniej polityki państwa i decyzji podejmowanych przez organy władzy [...] zgodnie z interesami większości ludności Federacji Rosyjskiej;
- tworzenie opinii publicznej zgodnie z podstawowymi założeniami programowymi, polityczne kształcenie i wychowanie obywateli [...] wpływ na kształtowanie ich woli politycznej, wyrażonej w głosowaniu podczas wyborów i referendum;
- wysunięcie kandydatów (list kandydatów) partii w wyborach [...], uczestniczenie w wymienionych wyborach, a także w pracy wyłonionych organów”.

Aby zapewnić realizację wytyczonych celów, partia określa grupę zadań, niezbędnych dla ich osiągnięcia:

- „— badanie, analiza i uogólnienie interesów, potrzeb i nastrojów obywateli, znalezienie i propozycja norm realizacji interesów większości społeczeństwa;
- prowadzenie polityki agitacyjno-masowej i propagandowej w stosunku do społeczeństwa, informowanie o celach i zadaniach partii, jej programie, bieżącej działalności, organizacja przedwyborczej agitacji członków partii uczestniczących w wyborach oraz propagowanie własnego punktu widzenia w kwestiach przewidzianych w referendum, w zgodzie z obowiązującym prawem FR;
- wysuwanie kandydatów w wyborach [...], prowadzenie kampanii;
- wysuwanie inicjatywy przeprowadzenia referendum w podmiotach federalnych, referendum lokalnych, uczestnictwo w referendum;
- realizacja programu partii;

⁷ G. PAWŁOWSKI: *Putin uże nie jawlajetsia charizmatikom-odinoczkoj*, 08.04.2011 g. [www.dp.ru (dostęp: 7.05.2014)].

⁸ G. OSIPOW: *Wakuumnaja bomba własti*, 27.10.2011 g., [www.gazeta.ru (dostęp: 7.05.2014)].

⁹ Ustaw Partii „Jedinaja Rossija” utwierdzien na I Sjezdzie partii s izmienenijami i dopolnienijami, wniesiennymi na II Sjezdzie 29 marta 2003 g.

- budowanie i przygotowanie partyjnych rezerw kadrowych;
- pomoc członkom partii w organach władzy wszystkich szczebli;
- praca z młodzieżą, przyciąganie jej do uczestnictwa w realizacji polityki młodzieżowej partii [...]”.

Zestawienie celów, jakie zamierza realizować partia Jedna Rosja, a także zadań, które mają zapewnić ich wykonanie, świadczy o szerokim spektrum funkcji wypełnianych przez partię wodzowską. Dzięki konsekwentnej realizacji swoich postanowień Jedna Rosja jest w stanie skutecznie działać na płaszczyźnie wyborczej, a także oddziaływać i kontrolować płaszczyzny rządowe i parlamentarne.

Za początki działalności parlamentarnej Jednej Rosji uznać można alians dwóch największych partii władzy — Ojczyzny — całej Rosji i Jedności 12 czerwca 2001 roku. Sojusz czterech frakcji parlamentarnych dał formacjom koalicyjnym większość parlamentarną, która pozwoliła na pełną kontrolę działań legislatury. Mimo że Jedna Rosja była dopiero na etapie organizacyjnej konsolidacji, ugrupowaniom założycielskim udało się uchwalić kilka niezwykle ważnych aktów z systemowego punktu widzenia. Po pierwsze, została uchwalona ustawa „O partiach politycznych”, która w pełni określiła pozycję ugrupowań w systemie politycznym, zdefiniowała je, a także określiła ich funkcje, kompetencje oraz wprowadziła wiele obostrzeń dotyczących struktury partii¹⁰. Przyjęcie ustawy właściwie jednoznacznie przekreślało szanse wszystkich organizacji politycznych niebędących partiami, jak również wszystkich małych i średnich formacji politycznych, znajdujących się poza systemem partyjnym.

Do równie ważnych aktów, uchwalonych przez partie władzy zaliczyć można ustawę „O wyborach Prezydenta Federacji Rosyjskiej”¹¹. Na mocy dokumentu z 24 grudnia 2002 roku kandydatów na urząd głowy państwa mogą wysuwać partie polityczne oraz sami obywatele. Pomaga to więc kolektywowi prezydent-partia w ograniczeniu liczby potencjalnych rywali, co z kolei pozwala uzyskać silną legitymizację (wszyscy kandydaci z ramienia Jednej Rosji uzyskiwali ponad 65% poparcia już po pierwszej turze głosowania).

Do dorobku partii władzy w zakresie istotnych dla systemu politycznego aktów prawnych zaliczyć można również ustawę „O wyborach deputowanych Dumy Państwowej” z 20 listopada 2002 roku oraz ustawę „O podstawowych zasadach praw wyborczych i prawa do uczestnictwa w referendum dla obywateli FR” z 12 czerwca 2002 roku. W wymienionych dokumentach

---

¹⁰ Fiedieralnyj zakon ot 11 ijlja 2001 g. I 95-f3 (riedakcyja ot 7 maja 2003 g.) „O političeskich partijach”.

¹¹ Fiedieralnyj zakon „O wyborach Priezidenta Rossijskoj Fiedieracyi” priniat Gosudarstwennoj Dumoj 24 diekabria 2002 g. (s dopołnienijami i izmienenijami).

zostało zamieszczonych wiele przepisów regulujących kwestie przeprowadzenia wyborów i referendum¹².

Podczas swojej pierwszej kadencji Jedna Rosja wprowadziła jedną niezwykle istotną zmianę w systemie wyborczym. Funkcjonujący od 1993 roku system hybrydalny, został w 2005 roku zastąpiony systemem proporcjonalnym. Wyłączenie 225 miejsc z okręgów jednomandatowych pozwoliło partii na wyeliminowanie silnych kandydatów opozycyjnych, startujących indywidualnie w danym regionie¹³.

Jednakże ostatnia elekcja parlamentarna znacznie osłabiła pozycję partii wodzowskiej, która uzyskała zaledwie 238 mandatów, to jest kilkadziesiąt mniej niż cztery lata wcześniej. Znaczące obniżenie legitymizacji społecznej zdeterminowało kolejne zmiany w ordynacji wyborczej. Na mocy nowelizacji ustawy „O wyborach deputowanych Dumy Państwowej Zgromadzenia Federalnego Federacji Rosyjskiej” przyjętej przez izbę niższą 14 lutego 2014 roku w najbliższych wyborach parlamentarnych powróci ponownie hybrydalny system wyborczy sprzed roku 2005¹⁴. Rywalizować o głosy wyborcze będą mogły partie oraz kandydaci niezależni. Zmianę tę odczytywać można jako próbę wzmocnienia przed nadchodzącymi wyborami, związaną z obsadzeniem oficjalnie niezależnych kandydatur „ludźmi nomenklatury”. Zostanie również ograniczona szansa innych, rosnących w siłę partii, które będą się dzielić mandatami z puli 225, a nie 450, jak dotychczas¹⁵.

Ważną zmianą w trakcie drugiej kadencji rządów partii wodzowskiej była zamiana urzędów między dotychczasowym prezydentem Władimirem Putinem a premierem Dmitrijem Miedwiediewiem. Konieczność ta podyktowana była przepisami konstytucji, zgodnie z którymi głowa państwa nie mogła sprawować urzędu dłużej niż dwie kolejne kadencje z rządu. Kończący ośmioletnie rządy W. Putin musiał, jak się okazało, na okres kadencji, ustąpić z urzędu, na który została oddelegowana jedna z najbardziej zaufanych osób. Naturalnie, partia wodzowska udzieliła pełnego poparcia nowemu prezydentowi D. Miedwiediewowi. W związku z koniecznością wymiany szefa rządu i prezydenta, w końcu 2008 roku znowelizowano konstytucję, wydłużając kadencje prezydenta i Dumy, odpowiednio do sześciu i pięciu lat¹⁶.

---

¹² Ffiedieralnyj zakon „O wyborach dieputatow Gosudarstwiennoj Dumy Fiedieralnogo Sobranija Rossijskoj Fiedieracyi” priniat Gosudarstwiennoj Dumoj 11 diekabria 2002 g.; Fiedieralnyj zakon „Ob osnovnych garantijach izbiratielnych praw i prawa na uczastije w riefiendumie graždan Rossijskoj Fiedieracyi” ot 12 ijunia 2002 g.

¹³ E. ZIELIŃSKI: *System konstytucyjny Federacji Rosyjskiej*. Warszawa 2005, s. 30—31.

¹⁴ Fiedieralnyj zakon „O wyborach dieputatow Gosudarstwiennoj Dumy Fiedieralnogo Cobranja Rossijskoj Fiedieracyi” prinjat Gosudarstwiennoj Dumoj 14 fiewralja 2014 g.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ A. KUBIK: *Konstytucja Federacji Rosyjskiej przyjęta w ogólnonarodowym referendum w dniu 12 grudnia 1993 roku*. Warszawa 2000.

Nieustannie słabnące poparcie dla Jednej Rosji znalazło odbicie w niezwykle ciekawej inicjatywie, jakiej podjął się premier W. Putin. Chcąc przeciwstawić się rosnącemu rozgorzeniu społeczeństwa, związanemu z monopolizacją systemu politycznego przez Jedną Rosję, wszechobecną korupcją i nepotyzmem, szef rządu zainicjował utworzenie Ogólnorosyjskiego Frontu Narodowego¹⁷. OFR jest politycznym sojuszem organizacji społecznych, z którego przedstawiciele byli (i są) włączani w listy wyborcze Jednej Rosji w wyborach parlamentarnych w 2011 roku. Celem było zjednoczenie wszystkich aktywnych politycznie, acz bez przynależności partyjnej, obywateli, którzy chcieli czynnie wzmacniać kraj w ramach jednej platformy politycznej. W maju premier W. Putin ogłosił, że 150 bezpartyjnych kandydatów zasili listy wyborcze partii, a w sierpniu zostanie zgłoszony projekt ustawy o wprowadzeniu nakazu włączania w swoje listy kandydatów bezpartyjnych¹⁸. Biorąc pod uwagę rezultaty wyborów i znaczący spadek poparcia społecznego, inicjatywę utworzenia OFR uznać można za nieudaną.

Taktyka koalicyjna Jednej Rosji opiera się na niezbędnym minimum, potrzebnym do lepszego zabezpieczenia własnych interesów. Od momentu powstania, Jedna Rosja nigdy nie była zmuszona do wejścia w koalicję wyborczą, ponieważ uzyskiwane rezultaty wyborcze pozwalały na zbudowanie frakcji na poziomie wyższym niż ustawowa liczba deputowanych. Nie wydaje się również, by przez wprowadzone z początkiem 2014 roku zmiany w ordynacji wyborczej skorzystała z pomocy innych ugrupowań w nadchodzących wyborach parlamentarnych. Na przestrzeni lat jej działalności parlamentarnej wymienić można jedynie kilka głębszych interakcji z innymi partiami. Patrząc jednak z punktu widzenia osiągniętych rezultatów, owe interakcje nie są warte odnotowania.

Do opisu działalności partii wodzowskiej należałoby również dodać niemierzalny, acz istotny element fałszerstw wyborczych. Przykłady sabotowania wyborów właściwie na każdym szczeblu władzy są powszechnie dostępne w Internecie i dotyczą wszystkich elekcji, w jakich brała udział Jedna Rosja. Wymownym przykładem może być artykuł, opublikowany na łamach gazety "The Wall Street Journal", w którym stwierdzono, że podczas wyborów parlamentarnych czeczeńscy liderzy „zrobili pośmiewisko z wolnych i uczciwych wyborów”¹⁹. Tekst ukazał się po obliczeniu wyników głosowania, zgodnie z którymi, za Jedną Rosją opowiedziało się 99% głosujących. W październiku 2010 roku występujący w Radzie Federacji spiker parla-

¹⁷ Zob.: www.onf.ru

¹⁸ W. SZYSZLIN: *Putin: Prjamieriz nużny wsiem* [<http://www.interfax.ru/politics/txt.asp?id=204744> (dostęp: 04.05.14)].

¹⁹ M. MACFAULT: *Putin's plan* [<http://inosmi.ru/inrussia/20071204/238184.html> (dostęp: 4.12.2007)].

mentu czeczeńskiego Dukwach Abdurachmanow stwierdził, że jeśli Jedna Rosja potrzebowałaby 115%—120% głosów, Czeczenia osiągnęłaby taki rezultat²⁰.

Wspomniane fałszerstwa wyborcze świadczą niewątpliwie o naruszeniu zasady rywalizacyjności wyborów, której ideą jest zapewnienie równych szans wszystkim stronom kandydującym, nie zaś sam fakt ich dopuszczenia do elekcji. Podsumowując działalność Jednej Rosji, można zauważyć, że właściwie na wszystkich płaszczyznach jest ona zindywidualizowana. Od pierwszej kadencji parlamentarnej partia zapewniła sobie systemowy monopol, obejmujący parlamentarną większość, własnego premiera i — co najważniejsze — własnego prezydenta. Fakt ten pozbawia inne partie polityczne szans na udział w sprawowaniu władzy. Nie można jednak powiedzieć, że rosyjski system polityczny jest zamknięty, to jest przybrał formę układu odpornego na jakiegokolwiek bodźce. Jak pokazuje rzeczywistość, poparcie społeczne formacji wodzowskiej zmienia się, co powoduje różne manipulacje w zakresie tworzonego prawa. Dobitym przykładem jest zmiana ordynacji wyborczej, przywracająca hybrydalny system wyborczy w roku 2016²¹. Bardzo istotną kwestią, związaną nie tyle z samym sukcesem wyborczym, ile z jego rozmiarami, są fałszerstwa wyborcze. Jak już zostało wspomniane, to niemierzalne narzędzie w sposób znaczny deformuje wyniki wyborów, a co za tym idzie — kształt systemu partyjnego. Stąd też jedną z naczelných zasad wyborów, jaką jest ich rywalizacyjność, można uznać za niewypełnioną.

Rola Jednej Rosji w systemie władzy

Dzięki analizie struktury, postulatów wyborczych, a także działalności partii wodzowskiej wyróżnić można wiele funkcji, jakie są jej przypisane w rosyjskim systemie władzy. By przywołać pełniejszą klasyfikację, wspomniane funkcje zostały podzielone między płaszczyzny: wyborczą, rządową oraz parlamentarną²². Na pierwszym z wymienionych poziomów partia Jednej Rosji wypełnia następujące²³:

- a) integracyjna;
- b) organizacyjna;

²⁰ O. PANFIŁOWA: *Czeczenia poobieszczala „Jedinoj Rossii” 120% gotosow na wyborach*, (dostęp: 6.05.2014).

²¹ Fiedieralnyj zakon „O wyborach dieputatow Gosudarstwiennoj Dumy Fiedieralnogo Sobranija Rossijskoj Fiedieracyi” priniat Gosudarstwiennoj Dumoj 14 fiewrała 2014 g.

²² K.A. WOJTAŚCZYK: *Współczesne systemy partyjne*. Warszawa 1992.

²³ Ibidem.

- c) wyborcza;
- d) mobilizacja i socjalizacja społeczeństwa;
- e) utrzymanie własnej zdolności organizacyjnej.

Częściowo partia uczestniczy również w kształtowaniu postaw i opinii obywateli, a także artykulacji i agregacji ich interesów.

Jedna Rosja od samego początku swojego istnienia doskonale wywiązywała się z realizowania funkcji integracyjnej, organizacyjnej oraz wyborczej. Partia wodzowska, w odróżnieniu od wcześniejszych partii władzy, powstała poprzez połączenie dwóch najliczniejszych frakcji parlamentarnych, to jest bez konieczności tworzenia swoich struktur od podstaw. Ponadto partia dysponowała zapleczem 600 tys. członków, rozmieszczonych w oddziałach terenowych wszystkich części federalnych Rosji²⁴. Dlatego też tworzenie swojej platformy wyborczej, a także selekcja kandydatów do walki w wyborach przełożyła się na doskonały wynik wyborczy, jakim było wprowadzenie większości ustawowej liczby deputowanych. Należy podkreślić, że w kolejnych dwóch elekcjach parlamentarnych w 2007 roku i 2011 roku Jedna Rosja również w pełni realizowała funkcje związane ze sferą elekcyjną, choć niewątpliwie pomogły jej w tym wprowadzane stopniowo obostrzenia, dotyczące tworzenia nowych ugrupowań politycznych, jak również własne upodmiotowienie prawne, między innymi w postaci własnego statutu. Warto podkreślić, że obecnie Jedna Rosja dysponuje zapleczem politycznym w postaci ponad 2 mln członków i definiuje się wprost jako partia masowa. Dlatego też duża liczba jednostek terytorialnych partii oraz jej członków pomaga tworzyć potężną strukturę, zapewniającą funkcjonowanie w wymiarze wielu kadencji.

Rola mobilizacji i socjalizacji społeczeństwa, a także utrzymania własnej zdolności organizacyjnej jest realizowana w sposób pełny, natomiast jej charakter można by określić jako bierny i odgórny. Jedna Rosja bowiem, będąc w stałym sojuszu z prezydentem i dysponując potężną bazą członkowską, w okresie wyborów nastawiona jest wyłącznie na utrzymanie i rozszerzanie własnej bazy członkowskiej, czego przykładem może być stworzenie Ogólnorosyjskiego Frontu Narodowego w celu przyciągnięcia do współpracy nowych organizacji politycznych.

Partia wodzowska na płaszczyźnie wyborczej spełnia również po części funkcje kształtowania postaw i opinii obywateli oraz artykulacji i agregacji ich interesów. Z założenia, każda partia polityczna chcąc uzyskać pozytywny rezultat wyborczy jest zobligowana do wypowiedzania określonych postulatów, które świadczą o określonej postawie ideologicznej formacji. Tym samym, każde polityczne ugrupowanie w swej działalności musi uwzględnić przyjęcie określonej doktryny politycznej, na podstawie której może

---

²⁴ Zob.: [www.er.ru, <http://er.ru/party/today/> (dostęp: 1.01.2016)]

funkcjonować w przestrzeni politycznej. Odnosząc przytoczone uwagi do Jednej Rosji, można powołać się na wymienione wcześniej opinie ekspertów, mówiące o jej słabościach programowych, a także braku nowej idei, która mogłaby pociągnąć za sobą szersze grupy społeczne. Dowodem jest też sama pozycja ideologiczna partii, określającej się jako formacja centrowa i pragmatyczna, nastawiona na rozwiązywanie bieżących problemów. Nie można zatem jednoznacznie przypisać Jednej Rosji konkretnej ideologii czy to na skali: lewica — prawica, konserwatyzm — liberalizm, czy też w relacjach: prozachodni — nacjonaliści. Tym samym role kształtowania postaw i opinii obywateli oraz artykulacji i agregacji interesów nie były (i nie są) w pełni realizowane przez partię władzy.

Do zbioru funkcji, jakie Jedna Rosja wypełnia na płaszczyźnie rządowej, zaliczyć można:

- a) partycypacyjną;
- b) państwowo-publiczną;
- c) rządzenia;
- d) rekrutacji elit politycznych;
- e) rozstrzygnięcia o kierunkach polityki państwa.

Pewnych problemów klasyfikacyjnych, w odniesieniu do efektywności wypełnianych funkcji, przysparza funkcja rządzenia. Z punktu widzenia funkcjonowania całego aparatu państwowego można by stwierdzić, że Jedna Rosja w pełni realizuje funkcję rządzenia, ponieważ jest w stanie wprowadzać tworzone przez siebie ustawy, powoływać rząd, utrzymywać własną strukturę, co z kolei sprowadza się do utrzymania władzy poprzez zwycięstwo w kolejnych wyborach. Jednakże harmonię między najważniejszymi organami władzy państwowej zapewnia system ich wzajemnej kontroli. W kraju, w którym prezydent, rząd i większość parlamentarna realizują identyczną linię polityki podporządkowaną w pełni głowie państwa, stwierdzić można, że funkcja rządzenia nie jest realizowana wcale, ponieważ sprowadza się do wypełniania poleceń prezydenta. Biorąc pod uwagę wymienione uwagi, funkcję rządzenia należy uznać za realizowaną wyłącznie w częściowym wymiarze.

Partia wodzowska odgrywa natomiast w całości rolę partycypacyjną, państwowo-publiczną, rekrutacji elit politycznych oraz rozstrzygnięcia o kierunkach polityki państwa. Wszystkie wymienione funkcje dotyczą w mniejszym bądź większym zakresie procesu decyzyjnego, za którego pomocą określana jest polityka państwa. Jak zostało wielokrotnie podkreślone, Jedna Rosja w przeciwieństwie do partii władzy, ewoluowała w partię wodzowską przede wszystkim za sprawą zmiany relacji z głową państwa, które określić można mianem partnerskich. Tym samym jednolitość organów władzy państwowej w modelu partii wodzowskiej zwiększyła rolę Jednej Rosji, której deputowani mogą w sposób realny partycypować w sprawowaniu władzy

poprzez udział w kształtowaniu polityki państwa, bezpośrednio uczestniczenie w państwowym procesie decyzyjnym, obsadzanie stanowisk publicznych oraz kształtowanie i wyłanianie własnych liderów politycznych.

Podsumowując działalność na płaszczyźnie rządowej ugrupowań proprezydenckich, należy stwierdzić, że odznaczają się zdecydowanie wyższym stopniem efektywności w odniesieniu do sfery wyborczej. Jedyne wątpliwości budzi kwestia kontroli władzy państwowej, która w każdym demokratycznym kraju wydaje się mieć znaczenie fundamentalne. W przypadku systemu rosyjskiego nie można mówić o wypełnianiu tejże funkcji przez jakiegokolwiek ugrupowanie. Co tyczy się ogrywania pozostałych ról, to można uznać, że są w pełni wypełniane przez partię wodzowską.

Również na płaszczyźnie parlamentarnej wyróżnić można wiele funkcji, realizowanych przez Jedną Rosję, do których zaliczyć można role:

- a) partycypacyjną;
- b) społeczną;
- c) organizacyjną;
- d) artykulacji i agregacji interesów;
- e) rekrutacji elit politycznych;
- f) uczestniczenia w rozstrzygnięciu o kierunkach polityki państwa;
- g) utrzymania własnej zdolności organizacyjnej.

W wymienionym zestawieniu należy podkreślić, że funkcje: społeczna, artykulacji i agregacji interesów wypełniane są przez partię jedynie częściowo. W przypadku Jednej Rosji, mimo rozbudowanej struktury, dużego zaplecza politycznego, a także wysokiej legitymizacji społecznej, nie można jednoznacznie określić, czy partia wodzowska wypełnia kwestie społeczne. Po pierwsze dlatego, że poprzez monopolizację naczelnych organów władzy państwowej nie daje realnej możliwości zmiany opcji politycznej przez wyborców na inną, czym jednocześnie marginalizuje rolę opozycji i związanego z nią elektoratu. Po drugie, działalność prawotwórcza nastawiona jest na wyeliminowanie z życia politycznego większości organizacji poprzez różnorakie obostrzenia prawne. Oznacza to, że partia Jednej Rosji nie zapewnia pluralizmu politycznego, a poprzez swoje działania dąży do jego maksymalnego ograniczenia. Świadczy to o negowaniu poglądów tej części społeczeństwa, która nie popiera partii wodzowskiej. Po trzecie, opisane w poprzednim rozdziale fałszerstwa wyborcze dokonywane przez działaczy Jednej Rosji potwierdzają wprost dwa poprzednie argumenty, traktujące o tworzeniu warunków nierywalizacyjnych wyborów. Tym samym należy stwierdzić, że funkcje: społeczna, artykulacji oraz agregacji interesów są wypełniane przez Jedną Rosję jedynie w sposób częściowy, wynikający wprost z faktu stanowienia większości parlamentarnej oraz tworzenia rządu.

Partia wodzowska zdecydowanie wypełnia funkcję kształtowania i wyłaniania liderów politycznych, przy czym na płaszczyźnie parlamentarnej

realizuje ona swą funkcję w innym trybie niż w sferze rządowej. Różnica dotyczy mechanizmu desygnacji, który w przypadku pierwszej z wymienionych płaszczyzn przybiera formę oddolną, natomiast w przypadku drugiej — odgórną. Tym samym w sferze rządowej elita wyłaniana jest głównie przez prezydenta, z kolei liderów wewnątrz sceny politycznej wybiera sama partia. Oczywisty jest również fakt, że członkowie elit politycznych w poszczególnych wymiarach działalności różnią się kompetencjami, co wynika bezpośrednio z funkcji sprawowanych przez organy władzy. Można zatem stwierdzić, że Jedna Rosja realizuje rolę rekrutacji elit politycznych.

W odniesieniu do partii wodzowskiej mówić można również o pełnej realizacji funkcji partycypacyjnej i uczestniczenia w rozstrzyganiu o kierunkach polityki państwa. Wyjaśniany już charakter partnerski relacji partia — prezydent zapewnia pełne poparcie partii dla działań prezydenta, i odwrotnie. Świadczą o tym wielokrotnie przytaczane stwierdzenia zawarte w programie politycznym partii oraz w statucie, traktujące o jedności polityki proponowanej przez partię wodzowską i głowę państwa. Naturalną kolejną rzeczą jest swoiste wpisanie się rządu we wspomniane relacje, które system polityczny pozwala w pewnym sensie zamknąć dla ewentualnej zmiany obozu rządzącego. Tym samym Jedna Rosja ma pełen monopol w zakresie legislacyjnym, obsadza większość urzędów publicznych, wyznacza przewodniczącego partii, który zostaje szefem rządu, a zatem w pełni realizuje wymienione funkcje.

Od momentu utworzenia podwalin współczesnego potentata sceny parlamentarnej w Rosji mówić można o jego doskonałych zdolnościach organizacyjnych oraz umiejętności utrzymania własnej zdolności organizacyjnej na scenie politycznej. Różnica, w odniesieniu do sfery wyborczej, jest taka, że utrzymanie frakcji wewnątrz sceny politycznej jest znacznie ważniejsze od utrzymania terytorialnej zdolności organizacyjnej, konkretna bowiem grupa parlamentarna, jak to było w przypadku ruchów Ojczyzna — Cała Rosja i Jedności, może stworzyć nową, silniejszą frakcję i stanąć do wyborów na pozycji silnego ugrupowania²⁵. Tymczasem sama możliwość rywalizowania w wyborach nie oznacza sukcesu, co potwierdzają wyniki wyborcze Demokratyczny Wybór Rosji z 1995 roku czy też Nasz Dom — Rosja z roku 1999. Od wyborów w 2003 roku Jedna Rosja w trakcie każdej kadencji potwierdza, że jest spójna strukturalnie zarówno wewnątrz partii, jak i na zewnątrz, biorąc pod uwagę funkcjonowanie całego aparatu państwa. Partia wygrywa każde wybory oraz stale powiększa swoje zaplecze bazy członkowskiej. Świadczy to niewątpliwie o jej wysokich zdolnościach organizacyjnych.

²⁵ M.N. Grachev [<http://grachev62.narod.ru/V-99/chapt19.htm> (dostęp: 5.03.2014)].

Podsumowanie

Opis funkcji, wypełnianych przez partię wodzowską jako zaplecza politycznego Władimira Putina, jednoznacznie określa ją jako dobrze zorganizowaną strukturalnie organizację polityczną, która poprzez proponowane rozwiązania programowe, a także działalność parlamentarną weszła w relacje partnerskie z prezydentem. Skutkuje to wprost stworzeniem kolektywu głowa państwa — partia — rząd, który w sposób kompletny monopolizuje system naczelnych organów władzy państwowej. Należy jednak podkreślić, że możliwość ewolucji z systemu partii władzy do systemu partii wodzowskiej zapewniła personalna zmiana na urządzie prezydenta, kiedy odchodzącego Borysa Jelcyna zastąpił Władimir Putin. Obecny, z perspektywy 2016 roku, prezydent W. Putin zmienił charakter relacji na linii głowa państwa — partia. W latach dziewięćdziesiątych wzajemne oddziaływanie nie występowało, ponieważ miało charakter wyłącznie jednostronny. Partie władzy powstawały dla prezydenta i na jego potrzeby, by po wygranych wyborach tracić poparcie i odchodzić w polityczny niebyt. Skutkowało to nieustannym poszukiwaniem przez B. Jelcyna ugrupowania mogącego stanowić przeciwwagę dla przeważającej w parlamencie opozycji, jak również zapewnić stabilne rządy. Władimir Putin zmienił charakter opisywanej relacji, podnosząc rangę partii do pozycji partnerskiej. Od 2000 roku prezydent i partia udzielają sobie wzajemnego poparcia w trakcie wyborów. Ponadto, premierem od 2006 roku jest zawsze przewodniczący Jednej Rosji.

O partnerskim stosunku obu podmiotów dobitnie świadczy również roszada personalna między głową państwa a premierem. Zamiana ta w gruncie rzeczy mogłaby oznaczać polityczny koniec W. Putina, który po ustąpieniu z urzędu prezydenta zostałby odsunięty od możliwości sprawowania władzy. Jednakże, po upływie kadencji nie tylko powrócił na urząd prezydenta, ale razem z partią zmienił prawo, wydłużając kadencję głowy państwa na okres sześciu lat. Jest to więc potwierdzenie ewolucji systemu partii władzy do systemu partii wodzowskiej, którą zdefiniować można jako ugrupowanie, stanowiące największą siłę w parlamencie i będące bezpośrednim zapleczem politycznym głowy państwa. Nie ulega wątpliwości, że funkcjonująca na rosyjskiej scenie politycznej od początku nowego tysiąclecia partia wodzowska, w odniesieniu do partii władzy, jest zdecydowanie lepiej zorganizowanym strukturalnie ugrupowaniem politycznym, które jest w stanie zapewnić sobie na każdej płaszczyźnie działalności przewagę nad pozostałymi formacjami politycznymi. Stabilną pozycję partii zapewnia natomiast ścisła współpraca z prezydentem, dzięki której wymienione podmioty cieszą się długoletnią monopolizacją stanowisk w naczelnych organach władzy państwowej. Tym samym, czynią rosyjski system polityczny zamkniętym

na możliwość dalszej demokratyzacji, przejawiającej się w zapewnieniu rzeczywistego pluralizmu politycznego, jak również rywalizacyjnych i w pełni wolnych wyborów.

Bibliografia

Akty prawne

- Konstytucja Rossijskiej Fiedieracyji priniata na wsienarodnom gołosowanii 12 diekabria 1993 goda s poprawkami.
- Fiedieralnyj zakon ot 11 ijulja 2001 g. I 95-f3 (riedakcyja ot 7 maja 2003 g.) „O politiczeskich partijach”.
- Fiedieralnyj zakon „Ob osnovnych garantijach izbiratielnych praw i prawa na uczastije w riefierendumie grażdian Rossijskiej Fiedieracyi” ot 12 ijunia 2002 g.
- Fiedieralnyj zakon „O wyborach dieputatow Gosudarstwiennoj Dumy Fiedieralnogo Sobranija Rossijskiej Fiedieracyi” priniat Gosudarstwiennoj Dumoj 11 diekabria 2002 g.;
- Fiedieralnyj zakon „O wyborach Priezidenta Rossijskiej Fiedieracyi” priniat Gosudarstwiennoj Dumoj 24 diekabria 2002 g. (s dopońnieniami i izmienienijami).
- Fiedieralnyj zakon „O wyborach dieputatow Gosudarstwiennoj Dumy Fiedieralnogo Sobranija Rossijskiej Fiedieracyi” priniat Gosudarstwiennoj Dumoj 14 fiewrala 2014 g.
- Ustaw Partii „Jedinaja Rossija” utwierżdien na I Sjezdzie partii s izmienienijami i dopońnieniami, wniesiennymi na II Sjezdzie 29 marta 2003 g.;
- Priedwybornaja programma utwierżdiena 20 sientjabria 2003 goda na III Sjezdzie Wsierossijskiej politiczeskiej Partii „Jedinstwo i otieczestwo” — „Jedinaja Rossija”
- Priedwybornaja programma Wsierossijskiej politiczeskiej partii „Jedinaja Rossija”, priniataja VIII Sjezdom Wsierossijskiej politiczeskiej partii „Jedinaja Rossija” 1 oktiabria 2007 goda, g. Moskwa.
- Priedwybornaja programma Wsierossijskiej politiczeskiej partii „Jedinaja Rossija” na wyborach dieputatow Gosudarstwiennoj Dumy Fiedieralnogo Sobranija Rossijskiej Fiedieracyi szestogo sozywa, utwierżdienaja XII Sjezdom Wsierossijskiej politiczeskiej partii „Jedinaja Rossija” 24 sientjabria 2011 g. (Programmnoje obraszczienije partii „Jedinaja Rossija” k grażdianam Rossii).

Publikacje zwarte

- KUBIK A.: *Konstytucja Federacji Rosyjskiej przyjęta w ogólnonarodowym referendum w dniu 12 grudnia 1993 roku*. Warszawa 2000.
- Rosja Putina. Leksykon*. Red. A. GŁOWACKI, A. STĘPIEŃ-KUCZYŃSKA. Łódź 2004.
- ZIELIŃSKI E.: *Współczesna Rosja. Studium polityczno-ustrojowe*. Warszawa 1995.
- ZIELIŃSKI E.: *System konstytucyjny Federacji Rosyjskiej*. Warszawa 2005.

Publikacje popularnonaukowe

- INIUTIN W., BASZLYKOWA N.: *Woronieżskich goslužaszczich „agitirujut” za „Jedinuju Rossiju”* 03.11.2011 g. [www.kommersant.ru, (dostęp: 7.05.2014)].
- MIRONOW S.: *Kak nas budut obmanjwat’*, 07.10.2010 g. [www.Sergey-mironow.livejournal.ru, (dostęp: 6.05.2014)]

OSIPOW G.: *Wakuumnaja bomba vlasti*, 27.10.2011 g., [www.gazeta.ru (dostęp: 7.05.2014)]

PANFIŁOWA O.: *Czecznia poobieszczala „Jedinoj Rossii” 120% golosow na wyborach*, (dostęp: 6.05.2014).

PAWŁOWSKIJ G.: *Putin uże nie jawlajetsia charizmatikom-odinoczkoj*, 08.04.2011 g. [www.dp.ru (dostęp: 7.05.2014)].

SZYSZLIN W.: *Putin: Prajmierz nużny wsiem* [http://www.interfax.ru/politics/txt.asp?id=204744 (dostęp: 04.05.14)].

Publikacje internetowe

www.wciom.ru, źródło: <http://wciom.ru/ratings-parties/> (dostęp: 12.03.2014)

www.interfax.ru, źródło: <http://www.interfax.ru/politics/txt.asp?id=204744> (dostęp: 4.05.2014)

www.grachev62.ru, źródło: <http://grachev62.narod.ru/V-99/chapt19.htm> (dostęp: 5.03.2014)

www.kprf.ru, źródło: <https://kprf.ru/opponents/84061.html> (dostęp 6.05.2014)

www.er.ru, źródło: <http://er.ru/party/today/> (dostęp: 1.01.2016)